

Nadja Danilenko. *Picturing the Islamicate World: The Story of al-Iṣṭakhri's Book of Routes and Realms*. Leiden: Brill, 2020. xiv + 301 sayfa. ISBN: 9789004439856.

Fateme Savadi*

Tercüme: Nimet İpek**

Picturing the Islamicate World (İslam Dünyasını Haritalamak), İstahri'nin (ö. 350/961) *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-memâlik* isimli eserinin mevcut 59 nüshasının, eserin haritaları merkeze alınarak incelenmesidir. Yazar, İstahri'nin eserinin onuncu yüzyılda telif edildikten sonraki aktarım tarihini, on üçüncü yüzyılda Farsçaya çevirisinin tarihsel ve entelektüel bağlamını ve on altıncı yüzyılın sonundaki Osmanlı Türkçesine çevirisini inceleme altına almıştır.

Kitap, İslam dünyasında İstahri'den önceki coğrafi bilginin genel bir tarihini verecek başlar. Modern-öncesi döneme ait coğrafya metinlerine, modern-öncesi sınırların veya modern disiplinlerin dayatılmasını reddeden Danilenko'ya göre, onuncu yüzyıla kadar coğrafi bilginin oluşumu ve evrimi, “mekânsal yapılarda insan yaşamını ele alan bir metinler bütünü olarak” tasavvur edilmelidir (28). Bu yaklaşım ışığında, yazar İstahri'den önce yazılmış altı coğrafya metnini seçer ve bunların “İstahri'nin alana katkısını anlamlandırabilmek için zemini nasıl hazırladığını” göstermeye çalışır (29).

Bu altı kitabın en erken tarihli İbn Hurdâzbih'in¹ (ö. 300/913 civarı) 232/846-7'de telif edilen *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-memâlik* isimli eseridir.² Her iki eser de –aynı başlığı sahip olmasının yanı sıra– farklı bölgelerin coğrafi konumlarını ve özellikle-

- 1 İbn Hurdâzbih'in adı kitap boyunca İbn Hurrâdezbih şeklinde yanlış olarak translitere edilmiştir. Uzun a ve kısa a harflerinin yeri değiştirilerek elde edilen İbn Hurredâzbih, İbn Hurdâzbih'in adının Arapça yazılışını verecektir.
- 2 Michael Jan de Goeje, *Kitâb al-Masâlik wa'l-Mamâlik [Liber Viarum et Regnorum]* (Leiden: Brill, 1889; tekrar basım Bağdad: Mektebetü'l-Müsennâ, 1960), xx.

* Doktora Sonrası Araştırmacı, McGill Üniversitesi, İslam Araştırmaları Enstitüsü.
İletişim: fateme.savadi@mail.mcgill.ca.

** Doktor Adayı, Sabancı Üniversitesi, Tarih Bölümü.

rini, bu konumları birbirine bağlayan güzergahlar boyunca müselsel birimler olarak tanımlamanın amaç ve yapıyı oluşturması noktasında müşterektir. Bu müşterek özelliği Danilenko'nun listesinde olan diğer iki eser için de görürüz: İbn Rüste'nin (ö. 290-300/903-913) 300/913 civarında telif ettiği *el-A'lâku'n-nefise* ve 316/928 ve 320/932'de Kudâme b. Ca'fer el-Kâtib (ö. 337/948)³ tarafından yazılan *Kitâbu'l-Harâc ve sinâ'atü'l-kitâbe*'nin (veya *san'atü'l-kitâbe*)⁴ altıncı cüzü.

Bununla birlikte, Ya'kûbî'nin (ö. 292/905'ten sonra) 851 senesinde telif edilen *Kitâbu'l-Büldân*'i ve İbn Fakîh'in 289-290/902-903'te tamamlanan aynı isimli eseri, münferit ansiklopedik maddeler halinde yerel havzalar etrafında organize edilerek telif edilmiştir; bu bağlamda mesafe ve güzergahlara daha az önem verirler. Son olarak Câhız'ın (ö. 255/869) *Kitâbu'l-Evtân ve'l-büldân* isimli kitabı, bu altı eser çerçevesinde içerik ve yapı açısından en farklı olandır.

Danilenko, yazarların kendi örneklemelerini sunarken sahip oldukları farklı tercihlerle rağmen, dünyayı “konumsal kaplara” ayırmaları ve onları çeşitli dinî, tarihî ve astronomik kaynaklardan gelen edebî öğelerle doldurmaları bakımından altı metnin aynı olduğu sonucuna varır (36). Ne yazık ki bu sonuç, İslam dünyasındaki daha geniş coğrafya metni yazım geleneği içerisinde belirli bir coğrafi metni bağlamsallaştırmayı amaçlayan bir çalışma için çok geneldir. Bu sorun, yazarın bu genel sonucunu mefhûm-ı muhâlifinden deliller sunarak güçlü bir iddiayla tamamlamasıyla daha da kötüleşir: “Coğrafi yazımın İslam dünyasında herhangi bir özel konumu yoktu ve bu, saraylarda bir coğrafyacının himaye görmemesinde ve coğrafyacıların tabakat kitaplarına girmeye hak kazanamamasında açıkça görülür” (37).

Bu tür iddiaların geçersizliği hem mantıksal hem de metodolojik olarak açıktır. İstahrî'nin eserini münasip bir tarihî ve edebî bağlama yerleştirmek için yazarın, eserin oluşturulma yöntemini ve dayandığı önceki kaynakları ayırt etmek amacıyla *Kitâbu'l-Mesâlik*'in yapısını ve içeriğini tabi tutacağı dakik, detaylı ve sistematik bir çalışma yapmış olması gerekirdi. Bunu yapıyor olmak, Danilenko'nun ana coğrafya türünün altındaki belirli alt-türleri tanımlamasını ve sınıflandırmasını da mümkün

3 Ebu'l-Ferec Kudâme b. Ca'fer el-Kâtib el-Bağdâdî, “bir dilbilimci ve tarihçi olmasının yanı sıra Arap edebiyatında mecaz ve istiarelerin sistematik incelemesini yapan ilk âlimlerden birisidir”. Vefat tarihi net değildir. Kaynaklar vefat tarihini “Muktedir'in hükümdarlığı döneminde” (yani 932'den önce bir zamanda), 939-940 veya 948 şeklinde vermektedirler. Bkz. S. A. Bonebakker, “Çudâma”, *Encyclopaedia of Islam*, 2. ed., ed. P. Bearman, Th. Bianquis, C. E. Bosworth, E. van Donzel ve W.P. Heinrichs, erişim: 29 Ağustos 2021, http://dx.doi.org/10.1163/1573-3912_islam_SIM_4478.

4 *Kitâbu'l-Harâc*'in sadece ikinci yarısı yani 5. menzileden 8. menzileye kadar olan kısmı günümüze ulaşmıştır ve De Goeje tarafından yayımlanmıştır. De Goeje, *al-Masâlik*, 184-266. Bu eser hakkında bir çalışma için bkz., Paul L. Heck, *Construction of Knowledge in Islamic Civilization: Qudâma b. Ja'far and His Kitâb al-Kharâj wa-Sinâ'at al-Kitâba* (Leiden: Brill, 2002).

kılabilirdi. Böyle dinamik bir tür kavramı, bilhassa metinlerinin belirli özelliklerinin, telifin amacı ve süreci ya da hedef kitlenin ihtiyaçları gibi çeşitli faktörlere göre değiştiği, gelişme halinde olan bir edebî gelenek için de daha uygundur. Bu manada tür, içeriğin biçimlendirdiği bir şekle değil, daha ziyade benzer biçimler ve içerikler arasındaki ilişkiye atıfta bulunur. Böylece bu yaklaşımla tanımlanacak tür, aslında yazarın yapmaya çalıştığı, ama sonuçta yapamadığı üzere “her türlü çeşniyi aynı anda” yakalayacaktır (27).

Yazar, bu altı eserin hepsinin de toprak bütünlüğünün bozulması ve siyasi iç mücadeleler ile karakterize edilen Abbâsî halifeliğinin belirli bir döneminin ürünleri olduğunu doğru bir şekilde ifade etmiştir. Ancak bu metinlerin şekillenmesinde ve oluşumunda bu tarihsel bağlamın önemini büyük ölçüde göz ardı etmiştir. Öyle ki iktidarı yeniden kazanmak ve ordunun ve idarenin mali ihtiyaçlarını karşılamak için kaybedilen bölgelerin yeniden ele geçirilmesine duyulan daimî ihtiyaç, Abbâsî bürokratik sisteminin genişlemesine yol açmıştı. Bu genişlemenin özellikle coğrafi yazının gelişimiyle ilgili olan yönü, mali bölgeler ve bölgesel topografya konusunda bilgili ve bu uzmanlığı, belirli mali ve istihbari sorumluluklarını yerine getirmek için kullanacak bir kalemliye sınıfının oluşturulmasıydı.

Bu dönem, bizzat bahsi geçen görevliler tarafından veya başkalarınca aynı amaca matuf olarak üretilen, “mesâlik ve memâlik” alt-türü altında kategorize edilebilecek çok sayıda coğrafya metni gördüğümüz zamandır. Bundan kısa bir zaman sonra “mesâlik ve memâlik” eserleri, Ebû Reyhân el-Bîrûnî (ö. 440/1048), Bahâeddin el-Harakî (ö. 553/1158) ve sonrasında Nasîrüddin et-Tûsî (ö. 672/1274) tarafından coğrafya yazınının daimi bir alt-türü olarak kabul edilmeye başlanmıştır.⁵ Danilenko’nun türe “İslam dünyasının dışından bir terim” tayin etme konusundaki endişesi, bilimlerin sınıflandırılması üzerine yapılan çalışmaların “tüm yazıları kapsayacak birleşik bir şema” (27) sunacağını sehven ummak yerine Bîrûnî ve diğerlerini muhatap olarak ele alsaydı hafifletilebilirdi.

Danilenko’nun, İstahrî’nin eserinin ait olduğu türe dair üretken bir kavramsal-laştırma geliştirememesi ve dolayısıyla İstahrî’yi bu türün gelişimi içinde konumlandırılamaması, ikinci bölümde İstahrî’nin müellifliği hakkında sorumlu iddialara yol açmıştır: “Onuncu yüzyılda üç müellif *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-memâlik* kaleme almıştır:

5 Ebû Reyhân el-Bîrûnî, *Tahdîdü nihâyeti’l-emâkin li-tashihi meseâfeti’l-mesâkin*, ed. P. Bulgakov & İ. Ahmed (Kahire 1962), tekrar basım; Frankfurt: Institute for History of Arabic-Islamic Science, 1992, *Islamic Geography*, cilt. 25, 38; Abdulcebbâr el-Harakî, *Münteha’l-idrâk fî tekâsîmi’l-eflâk*, ed. Hanif Ghalandari (Tehran: Mirâs-ı Mektûb, 2020), 278; Nasîrüddin et-Tûsî, *er-Risâletü’l-Mu’niyye (er-Risâletü’l-Muğniyye)*, ed. Sajjad Nikfahm-Khubravan and Fateme Savadi (Tehran: Mirâs-ı Mektûb, 2020), 133; Fateme Savadi, “The Historical and Cosmographical Context of *Hay’at al-arḍ* with a focus on Quṭb al-Din Shirâzi’s *Nihâyat al-Idrâk*”, doktora tezi (Montreal: McGill Üniversitesi, İslam Araştırmaları Enstitüsü, 2018), 132.

Ebû Zeyd Ahmed b. Sehl el-Belhî, Ebû İshak İbrahim b. Muhammed el-Fârisî el-İstahrî ve kendi *Sûretü'l-arz* isimli eseri için *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'i yeniden tanzim eden Ebû'l-Kâsım b. Ali el-Nasîbî İbn Havkal" (49-50).

Bu kafa karıştırmacı iddiayı anlamlandırmaya çalışmak için, önce orta çağ metinleriyle ilgili iki ayrı, ama birbiriyle ilişkili kavramı ayırt etmeliyiz. İlk olarak, bu tür metinler, müsveddelerin bir araya getirilmesi, çağdaşı ya da kendisinden önceki kaynaklardan eklemeler yapılması ve metnin müellif tarafından gözden geçirilmesi gibi çeşitli yönleri içerebilen bir kompozisyon sürecinden sonra ortaya çıkar. Bununla birlikte metnin aktarımı, müellifi tarafından bir veya daha fazla revizyon ortaya konması, başkaları tarafından –müellifi tarafından yetkilendirilmiş olsun veya olmasın– revizyonların ve metnin dolaşımı sırasında okuyucuların, öğrencilerin ve müstensihlerin ellerinden müdahaleleri içerebilir. Tüm bu etmenler, bir metni müellif nüshası denilen şeyin somutlaşmış bilgisine müracaat etmeksizin –telifin ve aktarımının tüm karmaşık süreçlerine rağmen, tek bir müellife atfedilen tutarlı bir çalışma olarak anladığımızda neyi kastettiğimizi ayrıntılandırmaya hizmet etmelidir. Yahut Danilenko'nun kendi ifadesiyle "maalesef İstahrî'nin orijinal metni, bize evrimini çözmesi zor bir kitap bırakarak ortadan kayboldu" (55).

Tek başına bu kavramsal düzeltme dahi Danilenko'nun *Kitâbu'l-Mesâlik ve'l-memâlik*'in üç yazar tarafından "yaratıldığı" iddiasını çürütmek için yeterlidir. Bu iddia ilgili çalışmada çok merkezî bir yerde durmasına rağmen bir kez daha üzerinde düşünelim. Öyle ki Danilenko'nun, Ebû Zeyd el-Belhî'nin (ö. 322/934) bir coğrafya eseri telifi hakkındaki ve onun İstahrî'nin eseriyle ilgisi üzerine delili, De Goeje'nin el-Mukaddesî'nin (yahut el-Makdisî, ö. 382/991'den sonra) *Ahsenü't-tekâsîm fî ma'rifeti'l-ekâlim* için 1906'da yaptığı edisyonun iki alternatif okuması üzerinde temellenmiştir. Bir okuma şekli, De Goeje tarafından düzenlenen metin üzerindedir ve diğeri dipnotlardaki varyantlar vesilesiyledir. İlki, Ebû Zeyd el-Belhî'nin, 20 bölüm halinde yazdığı eserinin önceki bir kitabın revizyonu olduğuna dair bir rapor da sunmaktadır. Bu çerçevede De Goeje'nin bu raporu, Belhî'nin eserini –Belhî pek çok büyük şehrin tasvirini çıkarttığı için– işlevsiz olarak nitelendirmektedir. İkinci okuma ise, İstahrî'nin çalışmasının Belhî'ye veya bir başkasına yanlışlıkla atfedilmesiyle ilgilidir.

De Goeje'nin aynı anda kabul edilemez olarak nitelendirdiği bu iki okumayı uzlaştırmanın olası bir yolu, içeriklerine dayalı olarak iki okumanın görece bir zamansal düzenini çıkarmaktır. Varyantları dikkate alarak Mukaddesî, aynı eserin farklı zaman ve yerlerde üç farklı nüshasına rastladığını ifade etmiştir: Biri Belhî'ye atfedilen ve basitçe Sâhib olarak referans verdiği bir görevlinin kütüphanesinde; ikincisi herhangi bir müellif referansı içermediği halde yazarının İbnü'l-Merzbân el-Kerhî olduğuna inanılan Nişâbur'daki nüsha ve üçüncüsü de yazarının adı İbrahim b. Muhammed

el-Fârisî,⁶ yani bizim İstahrî'miz olan Buhara'daki nüshadır. Mukaddesî, son tespitini en sağlam tespit olarak değerlendirmiştir; çünkü İstahrî'nin eseri tertip ettiğine tanık olan bir grup insanla karşılaşmıştır ve Mukaddesî onlar arasında iki isimden özellikle bahseder.⁷ Görünüşe göre, eserle bu üçüncü karşılaşmasında, o henüz Belhî'nin eserine aşına bile değildi; yoksa, eserin Belhî tarafından değil de İstahrî tarafından yazıldığı gerçeğini kanıtlamak için neden başkalarına ihtiyaç duymuş olsun ki!? Görünen o ki, bir süre sonra Mukaddesî, Belhî'nin eserini tam anlamıyla tanımış ve karşılıklı gidermek ve De Goeje tarafından verilen ana okuma olan Belhî'nin eseri hakkında kendi değerlendirmesini vermek için görüşünü güncellemiştir. Bundan, Belhî'nin görünüşte onun ve İstahrî'nin değil de kendisine ait bir eserin olduğu sonucunu çıkarmak mümkündür.

De Goeje'nin edisyonunun durumu ve bu pasajın karmaşık tabiatı göz önüne alındığında, bu alıntıdan, olduğu haliyle herhangi bir sonuç çıkaramayız. De Goeje'nin edisyonunda dahi açık olan şey, Mukaddesî'nin eserinin, orta çağ telif, revizyon ve aktarım uygulamalarının bir ürünü olduğu ve önce dakik bir metin kritiğine tabi tutulmadan tarihsel argümantasyon için güvenilir bir kaynak olarak hizmet edemeyeceğidir. Çünkü Danilenko'nun İstahrî'nin eserinin üçlü yazarlığına ilişkin argümanı esas olarak Mukaddesî'nin sunduğu görüşlere bağlı olduğundan, argümanını üzerine inşa edeceği daha sağlam bir temel oluşturmak için önce Mukaddesî'nin kitabının yazma eser geleneğini incelemesi gerekirdi.

Öyle olsa bile, ne De Goeje tarafından yapılan okumalar ne de bunların birbirine imtızacı Danilenko'nun ortak telif iddiası için ikna edici bir kanıt olarak hizmet eder. "Telif" ile orta çağ yazarlarının kendilerinden öncekilerin metinlerini kendi metin-

6 Bkz., Muhammed b. Ahmed al-Mukaddesî, *Kitâbu Ahsenü't-tekâsîm fî mâ'rifeti'l-ekâlim*, ed. M. J. de Goeje (1906; tekrar basım. Beyrut: Daru Sâdir, tarihsiz), 5:
«رأيت كتاباً بخزانة الصاحب ينسب إلى أبي زيد البلخي... ورأيت به بعينه بنيسابور... غير مترجم زعموا أنه من تصنيف ابن المرزبان الكرخي، ورأيت به بخارا مترجماً لإبراهيم بن محمد الفارسي.»

7 Bkz., Mukaddesî, *Ahsenü't-Tekâsîm*, 5:
«وهذا أصحّ لأنّ لقيت جماعة ممن لقيه وشاهده يصنّفه منهم الحاكم أبو حامد الهمداني، والحاكم أبو نصر الحريري (الحريري).»
Fransızca tercümesi için bkz. Mumammed b. Ahmed al-Mukaddesî, *Ahsenü't-Tekâsîm fî Mâ'rifeti'l-Ekâlim (La Meilleure répartition pour la connaissance des provinces)*, terc. André Miquel (Damas: Institut Français De Damas, 1963), 14-5. Belhî-İstahrî'nin müellifliğinin karmaşası konusunda modern bir tartışma için bkz., Barthold'un *Hudûdu'l-A'lâm'a* yazdığı önsöz: Vladimir Minorosky, *Hudûdu'l-A'lâm: 'The Regions of the World,' a Persian Geography, 372 A.H.-982 A.D.*, önsöz V. V. Barthold, ed. Clifford Edmund Bosworth (Londra: Luzac, 1970), 19; Gerald R. Tibbetts, "The Balkhî School of Geographers", *The History of Cartography, cilt 2, kitap 1: Cartography in the Traditional Islamic and South Asian Societies*, ed. J. B. Harley ve David Woodward (Chicago: University of Chicago Press, 1992), 109-10 ve Belhî'nin müellif olamayacağına dair sunulan argümanlar için bkz. İbrâhîm b. Muhammed el-İstahrî, *el-Memâlik ve'l-mesâlik*, ed. Muhammed Câbir Abdü'l-Âli'l-Hîni (Kahire: Birleşik Arap Cumhuriyeti, Kültür ve Ulusal Rehberlik Bakanlığı, Genel Kültür İdaresi, 1961), 8-9.

lerine dâhil etme pratiği de dâhil olmak üzere, karmaşık ve dinamik bir kompozisyon kavramını kastettiği varsayılacak olsa bile, iddiasının geçersizliği o kadar göze çarpmaktadır ki, kendisi dahi şunu ekleyerek durumu yumuşatmaya çalışmaktadır: “Kitabın evrimini göz önünde bulundurarak, yazarı olarak İstahrî’ye atıfta bulunacağım; çünkü Belhî’nin eseri ortadan kalkmıştır ve *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-memâlik*’i İbn Havkal’in (ö. 367/978’den sonra) *Sûretü’l-arz* isimli eserinden ayırt edebiliriz” (56).

Danilenko’nun mefhum-ı muhalife dayalı tartışma eğilimi ve birincil kaynaklara yönelik dolaylı ve kaytarıcı yaklaşımı, kitap boyunca yapılan analitik tartışmalarda belirgindir. Var olmayan metinler ve haritalar hakkında uzun uzadıya fikirler ortaya koyan yazar, ancak çalışmasıyla büyük ilgisi olan mevcut ve yayınlanmış birçok materyal hakkında sessiz kalır. İbn Havkal’in kendi kaynaklarına, yani İbn Hurdâzbih, Ceyhânî (ö. 313/925) ve Kudâme b. Ca’fer’e referansı konusunda Danilenko şöyle der: “Kitapları, müelliflerinin iktidarla ilgili düşüncelerine dayanarak mı yoksa temsil ettikleri farklı yaklaşımlar nedeniyle mi seçtiği belirsizliğini koruyor” (56).

Aslında bunlar “mesâlik ve memâlik” türünün diğer örnekleriyken ve Danilenko’nun tüm kitabı İbn Havkal’in bir çağdaşı tarafından yazılan böyle bir örnek hakkındayken, İbn Havkal’in en önemli kaynaklarına yaklaşımının doğası neden “belirsiz” kalsın? Bu yarım ağızlı yaklaşım özellikle savunulamaz; çünkü İbn Havkal, İbn Hurdâzbih ve Kudâme b. Ca’fer’in eserleri matbu olarak mevcuttur ve hatta Ceyhânî’nin kayıp eserinin bazı bölümleri bile Bîrûnî gibi âlimlerin eserlerinde halen mahfûzdur.⁸

Danilenko’nun üstünkörü yaklaşımı, *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-memâlik*’in nüshalarının şeceresini, kendisinin kurduğu filolojik ve metinsel eleştirel çabalar üzerine değil de “edisyonlardaki dipnotlar” ve “önceki metinsel inceleme” olarak isimlendirdiği şey üzerine inşa etmesinden de aynı şekilde bellidir (59). Bu çerçevede, Danilenko üç grup kurgular: (i) Referans hattı; tüm dalların ortak paydasını içerir, (ii) Transİraq; Irak ve Maverâünnehir bölümlerinde referans hattını tamamlar, (iii) TransArmİraq; Ermenistan, Arrân ve Azerbaycan’ın tanımlarıyla Transİraq’ı tamamlar.

Danilenko’ya göre, bu üç nüsha şeceresini diğerlerinden ayıran en önemli özellik, Basra Körfezi’nin sınırlarıdır. Daha sonra, *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-memâlik*’in on üçüncü veya on dördüncü yüzyılda üretilmiş ve iyi korunmuş bir nüshasının dünya haritasını ve bazı bölgesel haritalarını analiz eder ve her ne kadar “nüshanın harita tasarımı diğer yazmalardan ayrılmaktadır” dese de yazmanın iyi durumunun, haritalarını

8 Ebû Reyhân el-Bîrûnî, *el-Âsâru’l-bâkiye ani’l-kurûni’l-hâliye*, *The Chronology of Ancient Nations*, ed. Perviz Ezkei (Tehran: Mîrâs-ı Mektûb, 2001), 283, 328–329, 336, 352, ve 393. Ceyhânî’ye referans vererek Bîrûnî “zekera’l-Ceyhânî” veya “haka’l-Ceyhânî fi *Kitâbi’l-Mesâlik ve’l-memâlik*”.

ayrıntılı bir çalışma için uygun hale getirmesi temelinde “analizin İstahri’nin haritalarının tüm versiyonları için geçerli olduğunu” iddia eder (61).

Kitabın analitik bölümlerinde yukarıda bahsedilen tüm temel sorunlara rağmen *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-memâlik*’in ve çevirilerinin 59 nüshasını içeren 3. ve 4. Bölümler, Danilenko’nun müthiş araştırmasının getirisi olarak kabul edilmelidir. 3. Bölüm’de, onuncu yüzyıldan itibaren Arapçaya kıyasla Farsçanın görece öne çıkmasına ilişkin bir girişi takiben, Danilenko odağını on üçüncü yüzyıla çevirir ve İstahri’nin eserinin Farsçaya çevirisini bağlamsallaştırmaya çalışır. İstahri’nin çalışmasının üç farklı çevirisini tanıtır; (i) “garip olan” olarak adlandırdığı bazı ilginç örnekler içeren; (ii) “yalnız olan”, yalnızca bir nüshada varlığını sürdüren; ve (iii) “popüler olan”, 32 nüshayla günümüze ulaşan.

4. Bölüm, nüshaların bazılarının kodikolojik bilgileri ve İstahri’nin eserinin hâlihazırda Osmanlı kütüphanelerinde olan Farsça tercümesinin dört nüshasının ve bir Osmanlı Türkçesi tercümesinin tanıtımının yanı sıra İstahri’nin eserinin 15 nüshasının hikayesini, nasıl edinildiklerini ve bunların Osmanlı kütüphanelerine doğru olan hareketliliğini anlatır.

Danilenko kitabını, İstahri’nin eserinin nüshaları ve tercümesi hakkında bazı istatistiklerle bitirir ve onların okuma ve aktarım tarihleri hakkında bazı ehemmiyetli noktaları sunar. Bu kitabın iki eki oldukça faydalı ve bilgilendiricidir. İlki, *Kitâbu’l-Mesâlik ve’l-memâlik*’in günümüzdeki nüshalarının farklı varyantlarının içerdiği haritaların sınırlarını verir. İkincisi ise, ilgili eserin yazma nüshalarının ayrıntılı bir listesini içerir. Liste daha önce vazettiği Basra Körfezi haritasının sınırlarını dikkate alan üç “muhtemel” nüsha seçeresi temelinde, farklı kriterler dikkate alınarak beş tablo olarak düzenlenmiştir.

Nihai olarak yazılarındaki kesinlik ve akademik teknik eksikliği, çoğu zaman en iyi ihtimalle belirsiz ve çoğu durumda tamamen geçersiz olan ifadelerle yol açar. Bu sorun, eski ve hatalı ikincil kaynaklara eleştirel olmayan bir şekilde güvenmesiyle daha da artar ve onu, herhangi bir kesinlik derecesinde tartışmalı araştırma sorularına ağırlık veremeyecek kadar birincil kaynaklardan çok uzaklaştırır. Neticede bu mübâyenet, onun modern öncesi İslam dünyasının yazılı ilmî geleneklerini yeterince kavramsallaştırmada veya İstahri’yi bunların içinde etkili bir şekilde konumlandırma başarısız olmasına yol açmıştır. Bu metodolojik meseleler olmasaydı, elindeki tüm veriler göz önüne alındığında yazar, *mesalik ve memalik* türüne dair ve çabalarına rağmen cevapsız kalan sorularla ilgili bazı tarihsel, tarihyazımsal ve metinsel soruları cevaplamayı başararak çok daha verimli bir çalışma üretebilirdi.